

عوامل مؤثر بر فرم‌های مجسمه‌های سفالی مجوف^۱ در ایران پیش از تاریخ

* امین جام‌تیر
* علی اصغر شیرازی

چکیده: این پژوهش به عوامل مؤثر بر فرم مجسمه‌های سفالی مجوف ایران در دوران پیش از تاریخ می‌پردازد. این دوران در ایران، از ابتدای دوره جمع‌آوری غذا آغاز می‌شود و تا ابتدای زمانی که وارد دوران تاریخی می‌شود، ادامه می‌یابد. قدیمی‌ترین آثار در دوران مورد نظر، الهگان باروری و زیبایی هستند. در دوره‌های بعد، با پیشرفت صنعت سفالگری و پس از دوره سفال‌های منقوش، شاهد به وجود آمدن آثاری حجمی هستیم که از نظر ویژگی‌های بصری در مرتبه بالاتری از آثار پیشین خود هستند و عمدتاً نشانه‌هایی از ظرف بودن را در خود دارند. یافته شدن این آثار درون گورها باعث شده، کاربردهایی آیینی برای آن‌ها متصور باشند. گروهی نیز، دلایل ساخت آن‌ها را به توتمیسم و معتقدات مردمان آن دوره مربوط می‌دانند. این آثار از نظر شکل دارای تنوع بسیاری هستند و این تنوع، محصول عواملی بسیار است؛ که عواملی همچون شیوه ساخت، کارکرد، تزئین، تأثیر باورها و محدودیت‌ها و مزایای ماده مصرفی، از آن جمله‌اند.

واژگان کلیدی: مجسمه‌های سفالی مجوف، سفالگری، ایران پیش از تاریخ

◆ مقدمه

انسان‌شناسی دانشگاه شرقی شیکاگو به سرپرستی رابرت بریدوود (Robert Braidwood)، در تپه سراب، از اراضی کرمانشاه کشف گردیدند و متعلق به ۶۰۰۰ سال قبل از میلاد است و به گفته ایدت پرادا، به گونه‌ای مؤثر و شاید دلپذیر، بیان یک اندیشه را آشکار می‌سازند (تصویر ۱).

تصویر ۱: ونوس تپه‌سراب، ارتفاع ۱۵/۶ سانتی‌متر، دوران نوسنگی (هزاره ششم پیش از میلاد)، موزه ملی ایران

اولین سفالینه‌های ابتدایی، ساده، بدون نقش و بوک بودند، با گلی که به خوبی ورز داده نشده بود و با مواد آلی و کاه خرد شده و سنگ مخلوط شده بود، که در آفتاب یا اجاق خانه، نیم‌پخته شده بود. «احتمالاً اولین سفالگران زنانی بوده‌اند که در کنار اجاق خانه به پخت و پز می‌پرداختند و در همان اجاق‌ها، ساخت و ساز زینت‌های گلی، پیکرک‌های بدوی، حاصل‌خیزی و زیبایی را نیز انجام می‌دادند و سفال را نیز در تهیه و تدارک نگهداری و توزیع خوراک، تولید می‌کردند» (کامبخش فرد، ۱۳۷۹، ۲۵).

از هزاره هشتم ق.م اشیا هندسی گلی به عنوان وسیله‌ای ابتدایی برای شمارش و یا اشیایی برای بازی شناخته شده است. از این دوران پیکرک‌های سفالی حیوانات در اشکال خام زیاد است و پیکرک‌های رشدنیافته انسانی هم که بیشتر زنانه هستند از تل‌آسیاب، تپه‌سراب، گنج‌دره^۲، علی‌کش^۳، چغاسفید و حاجی‌فیروز^۴ به دست آمده است. در پیکرک‌ها گاهی به جای گل رس از سنگ استفاده شده است (یانگ، ۱۳۸۵، ۱۳۴). یکی از این آثار، پیکرک‌های گلینی هستند که از حفاریات باستان‌شناسی و

* استادیار دانشکده هنر دانشگاه شاهد.

* کارشناس ارشد پژوهش هنر.

پی نوشت

- ۱- مجوف: (Mojavvaf) [ع.ر.] آنچه میان آن خالی است؛ میان تهی (انوری، ۱۳۸۵)
- ۲- گنج‌دره دهکده‌ای است از دوران نوسنگی و متعلق به ۸۶۵۰ پیش از میلاد، که در هرسین واقع است.
- ۳- تپه‌های چغاسفید و علی‌کش در جنوب کوه‌های زاگرس و در منطقه دهلران واقع هستند. طی کاوش‌های باستان‌شناسانه در علی‌کش، آثاری از گندم و نباتات وحشی و اهلی مربوط به هشت‌هزار سال پیش از میلاد به بعد به صورت زغال‌شده به دست آمد (کامبخش‌فرد، ۱۳۷۹، ۴۱).
- ۴- در آذربایجان غربی، و در ۲ کیلومتری شمال‌شرقی تپه حسنلو
- ۵- گورستان کلوزر در منطقه رستم‌آباد رودبار واقع شده است. از نظر گاهنگاری گورستان کلوزر معرف فرهنگ‌های تدفینی جوامع عصر آهن I و II مستقر در این منطقه می‌باشد.
- ۶- مارلیک در منطقه رستم‌آباد رودبار در استان گیلان واقع است. مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که گورستان مارلیک مربوط به فرهنگ‌های عصر آهن ساکن در مناطق شمالی کشور است و از نظر گاه‌نگاری نسبی، در حد فاصل سال‌های ۱۳۰۰-۱۰۰۰ پیش از میلاد قرار دارد.
- ۷- تپه سیلک یا مجموعه باستانی سیلک در جنوب غرب کاشان و حاشیه کویر مرکزی قرار دارد و شامل دو تپه مسکونی و دو گورستان پیش از تاریخی است. در این دو تپه یکی از مدون‌ترین دوره‌های تمدن بشری در شش‌هزار تا هشتصد سال قبل از میلاد تشکیل شده است.
- ۸- تپه حسنلو در ۵۰ کیلومتری جنوب‌غرب دریاچه ارومیه در دره سُلدوز نقده قرار دارد. قدیمی‌ترین استقرارهای تپه حسنلو مربوط به هزاره ششم و جدیدترین آن مربوط به هزاره اول پیش از میلاد (عصر آهن) است.
- ۹- مجموعه تپه‌های باباجان در نزدیکی شهر نورآباد لرستان در دشت دلفان واقع شده است. آثار این محوطه دوره‌های تاریخی و پیش از تاریخی چندی را شامل می‌شود.
- ۱۰- تل جری متشکل از دو تپه نزدیک به هم است و در ۱۲ کیلومتری تخت‌جمشید قرار گرفته است.

فهرست منابع

- ۱- اتینگهاوزن، ریچارد، **اوج‌های درخشان هنر ایران**، هرمز عبداللهی، روین پاکباز، احسان یارشاطر، نشر آگه، تهران، ۱۳۷۹.
- ۲- انوری، حسن، **فرهنگ فشرده سخن**، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۸۵.
- ۳- الیاده، میرچا، **رساله در تاریخ ادیان**، جلال ستاری، انتشارات سروش، تهران، ۱۳۸۵.
- ۴- پاز، اوکتایو، **هنر و تاریخ**، ناصر فکوهی، نشر توس، تهران، ۱۳۷۶.
- ۵- پرادا، ایدت، **هنر ایران باستان**، یوسف مجید زاده، چاپ اول، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷.
- ۶- توحیدی، فائق، **فن و هنر سفالگری**، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۶.
- ۷- خانی، شهین. ذکرگو، امیرحسین، **تجلی زن ازلی در هنرهای اساطیری و دینی**، هنرنامه، شماره ۷.
- ۸- رفیعی، لیلا، **سفال ایران**، انتشارات یساولی، تهران، ۱۳۷۷.
- ۹- رید، هربرت، **فلسفه هنر معاصر**، محمد تقی فرامرزی، انتشارات نگاه، تهران، ۱۳۷۴.
- ۱۰- کامبخش‌فرد، سیف‌الله، **تهران سه هزار و دو بیست ساله**، نشر فضا، تهران، ۱۳۷۰.
- ۱۱- کامبخش‌فرد، سیف‌الله، **سفال و سفالگری در ایران**، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۲- کایلر یانگ و دیگران، **ایران باستان**، یعقوب آژند، انتشارات مولی، تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۳- کورتیس، جان، **ایران باستان به روایت موزه بریتانیا**، آذر بصیر، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۴- گابو، نائوم، **مجسمه‌سازی ساختن و تراشیدن فضا**، ترجمه مهدی حسینی، فصلنامه هنر، تهران، ۱۳۷۲.
- ۱۵- گامبریچ، ارنست، **تاریخ هنر**، علی رامین، نشر نی، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۶- گزیده‌ای از ده‌هزار سال هنر و تمدن ایران، موزه ملی ایران، تهران، ۱۳۸۶.
- ۱۷- گدار، آندره، **هنر ایران**، بهروز حبیبی، انتشارات دانشگاه ملی ایران، تهران، ۱۳۵۸.
- ۱۸- گیرشمن، رومن، **هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی**، عیسی بهنام، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۴۶.
- ۱۹- گیرشمن، رومن، **ایران از آغاز تا اسلام**، محمد معین، انتشارات علمی فرهنگی، تهران، ۱۳۸۰.
- ۲۰- نگهبان، عزت‌الله، **گزارش مقدماتی حفريات مارلیک**، تهران، ۱۳۴۳.
- ۲۱- یونگ، کارل گوستاو، **انسان و سمبل‌هایش**، محمود سلطانیه، نشر جامی، تهران، ۱۳۷۸.

فهرست تصاویر

- 1- Porada, edith, (1963) **Iran ancien** , paris, p 12.
- 2- Porada, edith, (1963) **Iran ancien**, paris, p 49.
۳. آرشيو موزه ملی ایران.
۴. آرشيو موزه ملی ایران.
۵. کامبخش‌فرد، سیف‌الله، **سفال و سفالگری در ایران**، انتشارات ققنوس، تهران، ۱۳۷۹.
- سفال ایرانی، مجموعه نخست‌وزیری.
۷. کاتالوگ ده هزار سال هنر و تمدن ایران.
- آرشيو موزه ملی ایران.
- 9- [http://www. Britishmuseum. Com](http://www.Britishmuseum.Com)
- 10-Godard, Andre-1962 ,**L'Art la L'Iran** , paris, p22,
۱۱. آرشيو موزه ملی ایران.
۱۲. رفیعی، لیلا، **سفال ایران**، انتشارات یساولی، تهران، ۱۳۷۷.

The effective factors on the forms of caved ceramic sculpture in prehistoric Iran

Amin Jaamtir

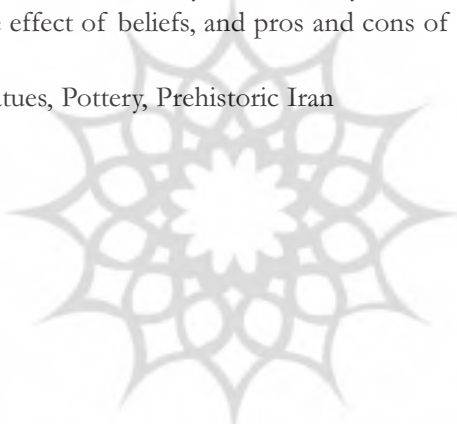
M.A. in research in art

Dr. Ali Asghar Shirazi

Assistant Professor, Shahed University

This research studies on the effective factors in the form of caved ceramic statues in the prehistoric periods of Iran. The prehistoric period in Iran begins by food collecting step and endures till the historic period. The oldest works in this period are goddesses of beauty and fertility. In following periods having pottery industries developed new sculptural works appeared which possessed more visual qualities than the preceding works and looked like pots. Since these kinds of statues were found in graves, some believes that they were to be ritual pots and attributes them to Totem believers. Having noticed a brief introduction about prehistoric period in Iran, this research has considered the evolution of pottery and categorized the sculptural works of potteries. Visual characteristics of mentioned potteries are consequently discussed. Finally some of these works have been analyzed. These works of art are largely various in form. This variety include many factors such as methods production, function decorative, the effect of beliefs, and pros and cons of consuming material.

Keywords: Ceramic statues, Pottery, Prehistoric Iran

An evaluation of Oliver Watson's view about Egypt as the origin of luster glaze

Abbas Akbari

Candidate of Ph.D research in art, Faculty of Fine Arts, University of Tehran

In the last few decades, there have been different views about the origin of luster glaze. Egypt, Iran and Iraq are suggested as the home of luster glaze. Experts have tried to provide enough evidence to support their views. Oliver Watson as an expert in the field has suggested Egypt as the origin of luster glaze. He provides evidence by comparing Iranian pottery's motifs with Egyptian counterparts. He argues that there are several similarities between these motifs across the two countries and that Iranian potters have been under the influence of Egyptian potters. As Watson's work has been frequently referred to by other experts, in this article his view is reviewed and evaluated in the light of different pieces of evidence.

Keywords: Oliver Watson, Luster glaze, Iran, Egypt